Vol. 1, Issue 2

INNOVATSION RIVOJLANISHDA VORISIYLIK HAMDA YANGILIK YARATISHNING DIALEKTIK BIRLIGI

ДИАЛЕКТИЧЕСКОЕ ЕДИНСТВО ПРЕЕМСТВЕННОСТИ И СОЗДАНИЯ ИННОВАЦИЙ В ИННОВАЦИОННОМ РАЗВИТИИ

THE DIALECTICAL UNITY OF CONTINUITY AND INNOVATION IN INNOVATIVE DEVELOPMENT

Maniyozov Umidjon Murodjonovich

Farg‘ona davlat universiteti mustaqil izlanuvchisi

Orcid ID: 0009-0000-8362-8140

Annotatsiya. Maqolada yangilik yaratishning oldingi bilim va amaliy tajribaga bog‘liqligi tahlil qilinadi. Vorisiylik takrorlashdan, yangilanish esa to‘liq uzilishdan farqlanadi. Tashkiliy o‘rganish va yashirin bilim yondashuvlari qiyoslanadi. Saqlash, qayta talqin qilish hamda asoslangan voz kechish o‘zaro bog‘langan amallar sifatida taklif etiladi.

Kalit so‘zlar: vorisiylik, innovatsion xotira, tashkiliy o‘rganish, yashirin bilim, yangilik, dialektika.

Аннотация. Исследуется зависимость новаторства от предшествующих знаний и опыта. Преемственность отделяется от повторения, обновление от полного разрыва. Сопоставляются организационное обучение и неявное знание. Сохранение, переосмысление и обоснованный отказ рассматриваются как связанные действия.

Ключевые слова: преемственность, инновационная память, организационное обучение, неявное знание, новаторство, диалектика.

Abstract. The article analyses how innovation depends on previous knowledge and practical experience. Continuity is distinguished from repetition, and renewal from

complete rupture. Organisational learning and tacit knowledge are compared. Preservation, reinterpretation, and reasoned abandonment are proposed as interconnected activities.

Keywords: continuity, innovation memory, organisational learning, tacit knowledge, novelty, dialectics.

Kirish

Yangilikni o‘tmishning to‘liq inkori sifatida tasvirlash uning qanday yaratilishini tushuntirishda qiyinchilik tug‘diradi. Yangi g‘oya tanilgan muammo, mavjud til, oldingi malaka va sinov tajribasidan foydalanadi. Shu bilan birga, avvalgi muvaffaqiyatning shaklini takrorlash yangi vaziyatga mos yechimni kafolatlamaydi. Demak, innovatsion rivojlanish oldingi bilimni saqlash bilan undan chetga chiqish o‘rtasidagi murakkab munosabatdir. Bu munosabatni “eski yomon, yangi yaxshi” yoki aksincha tarzida ifodalash yetarli emas.

Cohen va Levinthal tashqi bilimni o‘zlashtirishni oldingi bilim bilan bog‘laydi [1]. March esa mavjud tajribadan foydalanish bilan yangi imkoniyatni izlash o‘rtasidagi taranglikni tahlil qiladi [2]. Bu manbalar tashkilot darajasidagi nazariy muammolarni yoritadi. Maqolada ular butun jamiyatga tayyor qonun sifatida ko‘chirilmaydi; vorisiylikning yangilik yaratishdagi funksiyasini ajratish uchun qo‘llanadi. Shunday yondashuv davomiylikni passiv saqlash emas, tanlab qayta ishlash jarayoni sifatida ko‘rishga imkon beradi.

Asosiy savol: qaysi bilimni saqlash va qaysi amaliyotni o‘zgartirish zarurligi qanday asoslanadi? Maqsad innovatsion xotiraning tushuntiruvchi tuzilishini ishlab chiqishdir. Xotira bu yerda faqat arxiv emas; u oldingi qaror sababi, muvaffaqiyatsizlik sharti va amaliy mahoratning keyingi harakatda qayta foydalanilishini anglatadi. Biroq eslab qolishning o‘zi o‘rganish emas. Tajriba yangi vaziyatdagi farqni ko‘rishga to‘sqinlik qilsa, vorisiylik yangilanish bilan ziddiyatga kirishi mumkin.

Materiallar va metodlar

Tadqiqot tarixiy-funksional tushuntirish, konseptual qiyos va qarshi misol usullariga tayanadi. Tashkiliy o‘rganish, an’ana va yashirin bilim haqidagi manbalar bir muammo doirasida qiyoslandi. Tahlil birligi sifatida amaliyotning uch qismi maqsad, ishlash sababi va tashqi shakli ajratildi. Bu metod bir xil ko‘rinishdagi faoliyat turli maqsadga xizmat qilishi, o‘zgargan shakl esa avvalgi funksiyani saqlashi mumkinligini tekshirishga qaratiladi.

Shils an’anani uzatish jarayoni, Polanyi esa mahoratdagi to‘liq ifodalanmagan bilim jihatlarini muhokama qiladi [3] [4]. Ular tarixiy davomiylikni faqat yozma hujjat bilan cheklamaslik uchun tanlandi. Maqola arxiv tadqiqoti yoki korxonalar dinamikasining statistik tahlili emas. Unda berilgan laboratoriya, ustaxona va jamoa misollari shartli bo‘lib, nazariy fikrning chegaralarini aniqlashtiradi; real tashkilot natijalari deb qabul qilinmaydi.

Natijalar

Birinchi natija vorisiylikning uch funksiyasini ajratadi: faoliyatni davom ettirish, yangi vaziyatni tanib olish va oldingi xatoni takrorlamaslik. Birinchi funksiya ko‘nikmaning uzatilishini, ikkinchisi tajriba bilan yangi signalni qiyoslashni, uchinchisi esa qaror sabablarini eslab qolishni talab qiladi. Faqat tayyor yo‘riqnoma saqlansa, uning qaysi sharoit uchun yaratilgani yo‘qolishi mumkin. Shuning uchun xotiraning mazmuni natijaning o‘zi bilan birga uning yuzaga kelish shartini ham qamrab olishi kerak.

Ikkinchi natija saqlanadigan yadro bilan o‘zgaruvchan shakl farqidir. Yadro oldingi amaliyotning ishlash sababini bildiradi, shakl esa ma’lum davr sharoitidagi usuldir. Biroq “asl yadro”ni tadqiqotchi dalilsiz belgilamasligi lozim. Uni aniqlash uchun ishtirokchilar nima maqsadni ko‘zlagani, qaysi muammoni hal qilgani va natija qaysi shartga bog‘liq bo‘lganini o‘rganish kerak. Ushbu farq vorisiylikni ibora yoki tashqi rasm-rusumni saqlashdan mazmuniy o‘zlashtirishga o‘tkazadi.

Uchinchi natija asoslangan voz kechishni ham vorisiylikning tarkibi sifatida ko‘rishdir. Avvalgi usul yangi sharoitda ishlamasa, undan voz kechish tajribani inkor qilish emas, aynan tajriba chegarasini tushunish bo‘lishi mumkin. Muhim shart nima uchun o‘zgartirilgani va qaysi bilim saqlangani qayd etilishidir. Aks holda keyingi jamoa rad etilgan yechimni yangi nom bilan takrorlashi yoki foydali amaliyotni ham butunlay yo‘qotishi mumkin. Bu ehtimollar innovatsion xotiraning tanqidiy funksiyasini ko‘rsatadi.

To‘rtinchi natija izlanish va foydalanishni faqat resurs taqsimoti masalasi sifatida emas, vaqtlar munosabati sifatida talqin qilishdir. Mavjud malaka hozirgi vazifani bajarishga yordam beradi, izlanish esa kelajakdagi noma’lum vazifa uchun imkoniyat yaratadi. Ulardan birini butunlay yo‘qotish nazariy jihatdan muvozanatsizlik tug‘diradi, ammo universal foiz yoki qat’iy nisbat belgilash uchun asos yo‘q. Zarur nisbat faoliyatning xavfi, muddati va bilim holatiga bog‘liq ravishda empirik o‘rganilishi kerak.

Beshinchi natija xotiraning ko‘p manbali bo‘lishidir. Rahbar hisobotida qayd etilgan muvaffaqiyat bilan amaliy ijrochining kundalik moslashtirishi bir xil bilim emas. Faqat rasmiy yakun saqlansa, yechimni ishlatgan kichik tuzatishlar yo‘qolishi mumkin. Ayni paytda individual esdalik xatodan xoli arxiv emas. Shu sababli hujjat, amaliy ko‘rsatish va turli ishtirokchilar izohini qiyoslash taklif etiladi. Innovatsion xotira bittagina ovozning mutlaq hikoyasi emas, tekshiriladigan tajriba munosabatidir.

Vorisiylikning muhim sinovi avvalgi bilim yangi vaziyatni ko‘rishga yordam beryaptimi yoki uni eski nom ostida yashiryaptimi, degan savoldir. Tashqi jihatdan o‘xshash hodisaga avtomatik ravishda eski yechim tatbiq etilishi yangilikni tanimaslikka olib kelishi mumkin. Biroq barcha tarixiy tajribani chetga surish ham har safar boshlang‘ich xatolarni takrorlash ehtimolini tug‘diradi. Shuning uchun maqola xotiraning ikki vazifasini birga ko‘radi: o‘xshashlikni topish va farqni ochish. Ulardan biri yo‘qolsa, vorisiylikning ijodiy mazmuni torayadi.

Jasanoffning bilim va tartibni birgalikda shakllanishda ko‘rish yondashuvi merosni faqat ma’lumot deb talqin qilmaslikka yordam beradi [5]. Oldingi bilim bilan birga kimning fikri vakolatli ekani, qanday savol maqbul sanalishi va xato qanday qayd etilishi ham uzatilishi mumkin. Shu sababli innovatsion xotira tahlili hujjat mazmuni bilan cheklanmaydi. U bilimni ishlab chiqargan va saqlagan munosabatlarni ham o‘rganadi. Bu o‘tish har qanday merosda bir xil tarzda sodir bo‘ladi degan empirik umumlashtirish emas, tadqiqot predmetini kengaytiruvchi nazariy taklifdir.

1-jadval

Innovatsion xotira va yangilanishning o‘zaro bog‘langan amallari

Amal	Saqlanadigan mazmun	Asosiy xavf	Tekshirish savoli
Qayd etish	Natija va uning sharoiti	Faqat muvaffaqiyatni yozib borish	Qaysi xato yoki cheklov qayd etilgan?
Uzatish	Mahorat va qaror sababi	Yo‘riqnomani bilimning o‘zi deb bilish	Nima faqat amaliy ko‘rsatishda anglashiladi?
Qiyoslash	Oldingi va yangi vaziyat farqi	Tashqi o‘xshashlikka aldanish	Qaysi shart o‘zgargan?
Qayta talqin	Saqlanadigan funksiya	Shaklni mazmunga tenglashtirish	Maqsad boshqa vositada bajariladimi?
Voz kechish	Rad etish sababi haqidagi bilim	Tajribaning butunlay yo‘qolishi	Nima uchun usul almashtirilgan?

Shartli ustaxona misolida yangi uskuna o‘rnatilganidan keyin tajribali usta oldingi sezgi va harakat usulining ayrim qismini ishlatadi, boshqa qismini esa o‘zgartiradi. Bu vaziyat “an’ana saqlandi” yoki “an’ana tugadi” degan ikki javobdan kengroqdir. Qaysi maqsad, qaysi mahorat va qaysi tashqi amal o‘zgarganini ajratish kerak. Agar natija yangi bo‘lib, uning asosidagi kuzatuv ko‘nikmasi davom etsa, vorisiylik yangilikning qarama-qarshisi emas, uning tarkibi bo‘lishi mumkin. Misol aynan shu mantiqiy imkoniyatni ko‘rsatadi.

Muhokama

Vorisiylikni kuchaytirish yangilikni cheklashi mumkin, degan e’tirozga javob saqlashning turini farqlashdan boshlanadi. Xulosani o‘zgarmas me’yor sifatida uzatish

bilan xulosaga olib kelgan sabab va chegarani uzatish bir xil emas. Birinchi holatda avvalgi natija keyingi savolni yopishi mumkin. Ikkinchisida esa tajriba yangi vaziyatdagi farqni aniqlash vositasiga aylanadi. Maqolaning nazariy pozitsiyasi xotirani ko‘paytirishning o‘zi emas, uning qayta talqin qilinadigan shaklini muhim deb hisoblaydi.

Stirlingning xilma-xillik haqidagi tahlili muqobillarni faqat son bilan o‘lchamaslikni ko‘rsatadi [6]. Ushbu nuqta vorisiylikka tatbiq etilganda bir xil tajribani turli nom bilan takrorlash bilan mazmunan boshqa yechimlarni saqlash farqlanadi. Biroq barcha muqobilni cheksiz saqlash resurs talab qiladi. Shu sababli arxivlash mezoni ham ochiq bo‘lishi kerak: qaysi tajriba, nima sababdan va qanday qayta foydalanish ehtimoli bilan saqlanmoqda? Bu savolga vaziyatdan tashqari universal javob berilmaydi.

Oslo qo‘llanmasidagi joriy etilganlik mezoni yangi g‘oyani amaliy innovatsiyadan ajratadi [7]. Bu farq vorisiylik tahlilida ham foydali: merosga oid bilimning yangi talqini yaratilishi uning amaliyotda ishlaganini bildirmaydi. Maqolada taklif qilingan konseptual sxema ham xuddi shunday chegaraga ega. U qanday tajribani o‘rganish kerakligini ko‘rsatadi, biroq sxema joriy etilsa innovatsiya darhol oshishini isbotlamaydi. Nazariy aniqlik bilan amaliy samara turli dalil talab qiladi.

Mas’uliyatli innovatsiya yondashuvida refleksiya va yangi sharoitga javob berish muhim o‘rin egallaydi [8]. Bu nuqta tarixiy tajribani qayta ko‘rishning axloqiy tomonini ochadi. Oldingi yechim ishlagan bo‘lsa ham, uning yukini kim ko‘targani haqida ilgari yetarli savol berilmagan bo‘lishi mumkin. Shunday ekan, natijani takrorlashdan oldin uning ijtimoiy sharti qayta tahlil etiladi. Bunda o‘tmishdagi harakatni bugungi ma’lumot bilan oson ayblash emas, saqlanayotgan amaliyotning hozirgi asosini aniqlash ko‘zda tutiladi.

Vorisiylikni empirik kuzatishda bir xil termin ishlatilishi mazmuniy uzatishning dalili deb olinmasligi kerak. Yangi avlod eski atamani boshqa ma’noda ishlatishi yoki boshqa atama orqali avvalgi funksiyani davom ettirishi mumkin. Shu sababli faqat lug‘at

qiyosi emas, amaliy harakat va qaror sababini qiyoslash zarur. Bu metodik talab tarixiy davomiylikni tashqi belgiga bog‘lashdan saqlaydi. Natija avvalgi sxemani tasdiqlashi ham, uni qayta tuzishga majbur qilishi ham mumkin; empirik ochiqlik aynan shuni anglatadi.

Empirik davom uchun loyiha avlodlari o‘rtasidagi bilim uzatish holatlari qiyoslanishi mumkin. Bir guruhdan boshqasiga qaysi hujjat o‘tgan, qaysi mahorat faqat birgalikda ishlash orqali uzatilgan va qaysi xato takrorlangani o‘rganiladi. Bunda muvaffaqiyatsizlikning takrorlanishi doimo xotira yetishmasligidan kelib chiqadi deb taxmin qilinmaydi: yangi resurs cheklovi yoki o‘zgargan talab ham sabab bo‘lishi mumkin. Muqobil izohlarni ajratish tadqiqot dizaynining zarur qismidir.

Nazariy tuzilmaning chegarasi tarixiy tajribaning bahosi hozirgi manfaatlar bilan qayta talqin qilinishidadir. Oldingi qarorni faqat keyinchalik ma’lum bo‘lgan natijaga qarab baholash o‘sha paytdagi noaniqlikni yashiradi. Shu sababli amaliyotning o‘z davridagi axborot sharoiti tiklanishi lozim. Vorisiylikning falsafiy tahlili o‘tmishni idealizatsiya qilish ham, bugungi bilim bilan uni oson hukm qilish ham emas; u tajriba qanday shartlarda o‘tganini aniqlashtirishdir.

Xulosa

Vorisiylik va yangilik yaratish dialektik birligi saqlash bilan o‘zgartirishning oddiy navbatlashuvi emas. Yangi yechim oldingi bilimdan foydalanadi, ayni paytda uning amal qilish chegaralarini qayta belgilaydi. Takrorlash, tanqidiy o‘zlashtirish va asoslangan voz kechish alohida farqlanmasa, davomiylik yangilanishga qarshi qo‘yilib qoladi.

Innovatsion xotira natijalar arxividan kengroq bo‘lib, qaror sababi, vaziyat sharti va amaliy mahoratni o‘z ichiga oladi. Maqolada taklif etilgan mezonlar ushbu tarkiblarning uzatilishini tekshirishga yo‘naltirilgan. Ularning empirik qiymati muayyan jamoa va faoliyat tarixida baholanishi zarur; vorisiylikning ko‘pligi yoki yangilikning tezligi alohida holda taraqqiyotning yetarli dalili emas.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Cohen, W. M., & Levinthal, D. A. (1990). Absorptive capacity: A new perspective on learning and innovation. Administrative Science Quarterly, 35(1), 128–152. DOI: 10.2307/2393553

2. March, J. G. (1991). Exploration and exploitation in organizational learning. Organization Science, 2(1), 71–87. DOI: 10.1287/orsc.2.1.71

3. Shils, E. (2006). Tradition. University of Chicago Press.

4. Polanyi, M. (2009). The Tacit Dimension. With a new foreword by Amartya Sen. University of Chicago Press. – p. 104-111

5. Jasanoff, S. (Ed.). (2004). States of Knowledge: The Co-production of Science and the Social Order. Routledge. DOI: 10.4324/9780203413845

6. Stirling, A. (2007). A general framework for analysing diversity in science, technology and society. Journal of the Royal Society Interface, 4(15), 707–719.

7. OECD/Eurostat. (2018). Oslo Manual 2018: Guidelines for Collecting, Reporting and Using Data on Innovation (4th ed.). OECD Publishing; Eurostat. – p. 46-51. DOI: 10.1787/9789264304604-en

8. Stilgoe, J., Owen, R., & Macnaghten, P. (2013). Developing a framework for responsible innovation. Research Policy, 42(9), 1568–1580. DOI: 10.1016/j.respol.2013.05.008